

Rus adabiyoti

**Мансурова Рошангуль Масимовна –
старший преподаватель кафедры
русского языка и литературы
НОУ Университет-Маъмуна.
Шарипова Юлдуз Кадамбой кизи
преподаватель кафедры
русского языка и литературы
НОУ Университет-Маъмуна**

Rus adabiyoti – Rossiya va uning muhojirlari adabiyoti va rus tilidagi adabiyotga tegishli. Rus adabiyotining ildizlari qadimgi Sharqiy slavyan tilidagi doston va xronikalar yaratilgan oʻrta asrlarga toʻgʻri keladi. XIX asrga kelib adabiyotning ahamiyati oshib bordi.

1830-yillarning boshidan boshlab rus adabiyoti sheʼriyat, nasr va dramaturgiyada oltin asrni boshdan kechirdi. Romantizm sheʼriyatning gullab-yashnashiga imkon berdi. Vasiliy Jukovskiy va keyinchalik uning qaysidir maʼnodagi davomchisi – Aleksandr Pushkin oldinga chiqdi. Nasr ham bu davrga kelib gullab-yashnagan edi. Mixail Lermontov shu davrning koʻzga koʻringan shoir va romanchilardan biriga aylandi. Birinchi buyuk rus yozuvchisi Nikolay Gogol edi. Keyin qisqa hikoyalar va romanlari bilan Ivan Turgenev kirib keldi. Tez orada Fyodor Dostoevskiy va Lev Tolstoy xalqaro miqyosda shuhrat qozondi. Rus realizmining boshqa muhim shaxslari qatorida Ivan Goncharov, Mixail Saltikov-Shchedrin va Nikolay Leskovlar ham bor edi. Asrning ikkinchi yarmida Anton Chexov qisqa hikoyalarda ustunlik qildi va yetakchi dramaturgga aylandi. XX asr boshlari rus sheʼriyatining kumush davri deb hisoblanadi. „Kumush asr“ shoirlar — Konstantin Balmont, Valeriy Bryusov, Aleksandr Blok, Anna Axmatova, Nikolay Gumilyov, Sergey Yesenin, Vladimir Mayakovskiy va Marina Svetaeva. Bu davrda Aleksandr Kuprin, Nobel mukofoti sovrindori Ivan Bunin, Leonid Andreyev, Fyodor Sologub, Yevgeniy Zamyatin, Aleksandr Belyaev, Andrey Bely va Maksim Gorkiy kabi roman va qissa yozuvchilar yetishib chiqdi.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 5. May 2024

1917-yilgi inqilobdan keyin rus adabiyoti sovet va muhojir qismlarga bo‘lindi. Sovet Ittifoqi umumiy savodxonlik va yuqori darajada rivojlangan kitob chop etish sanoatini ta‘minlagan bo‘lsa-da, mafkuraviy senzurani ham amalga oshirdi. 1930-yillarda Rossiyada sotsialistik realizm ustunlik qildi. Uning yetakchi namoyandalari Nikolay Ostrovskiy, Aleksandr Fadeyev va boshqa yozuvchilar bo‘lib, ushbu uslubning asoslarini yaratdilar. Ostrovskiyning «Как закалялась сталь» romani rus sokrealistik adabiyotining eng mashhur asarlaridan biri bo‘lgan. Mixail Bulgakov, Andrey Platonov va Danil Xarms kabi ba‘zi yozuvchilar tanqidga uchragan. Shoirilar Vladislav Xodasevich, Georgiy Ivanov va Vyacheslav Ivanov, muhojir yozuvchilar Gaito Gazdanov, Vladimir Nabokov va Bunin kabi romanchilar quvg‘inda ham yozishni davom ettirdilar. Nobel mukofoti sovrindori Aleksandr Soljenitsin va Gulag lagerlari hayoti haqida yozgan Varlam Shalamov kabi ba‘zi yozuvchilar sovet mafkurasiga qarshi chiqishga jur‘at etdilar. Xrushchevning hokimiyat tepasiga kelishi adabiyotga yangi "shamol" olib keldi va she‘riyat ommaviy madaniy hodisaga aylandi. Bu „yumshash“ uzoq davom etmadi. 1970-yillarda eng ko‘zga ko‘ringan yozuvchilarning ba‘zilari sovetlarga qarshi kayfiyatdagi asarlari uchun asarlarini nashr qilish taqiqlangan va jinoiy javobgarlikka tortilgan.

XX asrning oxiri rus adabiyoti uchun og‘ir davr bo‘ldi. Bu davrning eng ko‘p muhokama qilingan yozuvchilari orasida qisqa hikoyalar va romanlar bilan mashhur bo‘lgan Viktor Pelevin, yozuvchi va dramaturg Vladimir Sorokin va shoir Dmitriy Prigov bor edi. XXI asrda XX asr oxiridagi postmodernistik rus nasridan keskin farq qiluvchi rus adabiyotining yangi avlodi paydo bo‘ldi. Bu esa tanqidchilarni „yangi realizm“ haqida gapirishga olib keldi.

Rus yozuvchilari ko‘plab adabiy janrlarga katta hissa qo‘shgan. Rossiyada adabiyot bo‘yicha beshta Nobel mukofoti laureati bor.

2011-yil holatiga ko‘ra, Rossiya nashr etilgan asarlar bo‘yicha dunyoda to‘rtinchi yirik kitob ishlab chiqaruvchisi edi[1]. Ommabop xalq maqolida ruslar „dunyodagi eng ko‘p kitob o‘qiydigan xalq“ deb ta’kidlanadi[2].

XVII asr oxirida taxtni egallaganidan so‘ng, Buyuk Pyotrning rus madaniyatiga ta’siri XVIII asrgacha davom etadi. XVIII asr boshlarida Pyotr hukmronligi rus adabiyotida bir qator modernizatsiya o‘zgarishlarini boshladi. U amalga oshirgan islohotlar rus rassomlari va olimlarini taqqoslanadigan iqtisodiyot va madaniyat yaratish niyatida o‘z hunarmandchiligi va sohalarida yangiliklar kiritishga undadi. Pyotrning misoli XVIII asrning qolgan qismida rus yozuvchilarida rus tilidan to‘g‘ri foydalanish va taraqqiyot haqida aniq g‘oyalar shakllana boshlaganligi uchun namuna bo‘ldi. XVIII asrning birinchi yarmidagi yozuvchilar rus tilini va rus adabiyotining ohangini o‘rganish bo‘yicha o‘zlarining bahs-munozaralari orqali shu asr oxiridagi yanada ta’sirli, dolzarb asar uchun poydevor qo‘yishga muvaffaq bo‘lishdi.

Satirik Antiox Dmitrievich Kantemir (1708-1744) nafaqat Pyotr I islohoti g‘oyalarini, balki Yevropada kuchayib borayotgan ma’rifatparvarlik harakati g‘oyalarini ham ulug‘lagan ilk rus yozuvchilaridan biri edi. Kantemirning asarlari Pyotrga hayratini muntazam ravishda ifodalagan. Ayniqsa, uning imperatorga bag‘ishlangan „Petrida“ dostonida buni yaqqol ko‘rishimiz mumkin. Biroq, ko‘pincha, Kantemir Pyotrning ta’sirini bilvosita Rossiyaning „yuzakiligi va qorong‘uligi“ni satirik tanqid qilish orqali maqtagan. Buni Pyotr o‘z islohotlari orqali tuzatishga uringan qoloqlikning namoyon bo‘lishi deb bilgan[4]. Kantemir bu islohot an’anasini nafaqat Pyotrni qo‘llab-quvvatlashi, balki rus tilidan foydalangan holda to‘g‘ri bo‘g‘inlarni o‘zgartirish bo‘yicha o‘n yillik munozarani boshlash orqali hurmat qildi.

Shoir, dramaturg, esseist, tarjimon va Antiox Kantemirning zamondoshi Vasiliiy Kirillovich Trediakovskiy ham Rossiya Fanlar akademiyasi bilan ishlaganida, fransuz

va mumtoz asarlarning rus tiliga yangicha tarjimalari orqali Ma’rifatparvarlik anjumanlariga chuqur kirib bordi. Rus adabiyoti rivojidadagi burilish nuqtasi uning Pol Tallemantning „Muhabbat oroliga sayohat“ asarini tarjimasi rasmiy va eskirgan cherkov-slavyan tilidan farqli o‘laroq, birinchi bo‘lib rus xalq tilidan foydalangan[5]. Ushbu muqaddima dunyoviy asarlarning xalq tilida yaratilishi uchun pretsedent bo‘ldi. Muqaddas matnlar esa cherkov-slavyan tilida qoladi. Biroq, uning ishi ko‘pincha aql bovar qilmaydigan darajada nazariy va ilmiy bo‘lib, u gapirgan tilni o‘rganishni targ‘ib qilishga qaratilgan.

Trediakovskiyning yozishga yondashuvi ko‘pincha o‘ta bilimdon deb ta’riflansa-da, yosh yozuvchi va olim Trediakovskiyga raqib bo‘lgan Aleksandr Petrovich Sumarokov 1717—1777-yillarda fransuz klassitsizmi uslublariga bag‘ishlangan. Sumarokovning fransuz adabiyoti shakliga bo‘lgan qiziqishi uning Buyuk Pyotr davridagi g‘arbiylik ruhiga sodiqligini aks ettirdi. Garchi u Trediakovskiy bilan tez-tez kelishmasa-da, Sumarokov ham o‘z muhlislarini diversifikatsiya qilish va rus tilidan samaraliroq foydalanish uchun oddiy, tabiiy tildan foydalanishni yoqtirgan. Sumarokov hamkasblari singari Pyotr I merosini ulug‘lab, o‘zining „She’riyat haqidagi maktub“ manifestida shunday yozgan: „Buyuk Pyotr o‘zining momaqaldiroqlarini Boltiqbo‘yi qirg‘oqlaridan otmoqda, rus qilichi koinotning barcha burchaklarida porlaydi“[6]. Buyuk Pyotrning g‘arbiylashtirish siyosati va harbiy jasorat ko‘rsatishi tabiiy ravishda Sumarokov va uning zamondoshlarini o‘ziga tortdi.

Mixail Vasilyevich Lomonosov. Lomonosovning asarlari ko‘pincha hayratlanarli, ulug‘vor tabiat mavzulariga qaratilgan. Sumarokovning soddalikka sadoqatidan farqli o‘laroq, Lomonosov adabiy uslublarning yuqori, o‘rta va quyiga bo‘lingan ierarxiyasiga ishonishni ma’qulladi. Bu uslub Lomonosovning ulug‘vor, yuksak fikrli yozishiga va xalq va cherkov-slavyan tilidan foydalanishiga yordam berdi[7].

XXVIII asrning birinchi yarmida Pyotr I ning ta’siri va rus tili bilan bog‘liq adabiyotning vazifasi va shakli haqidagi munozaralar asrning ikkinchi yarmida Buyuk Ketrin hukmronligi davrida yozuvchilar uchun stilistik pretsedent bo‘ldi. Biroq, bu yozuvchilar yaratgan asarlarning mavzulari va ko‘lami ko‘pincha o‘tkir, siyosiy va bahsli edi. Masalan, Aleksandr Nikolaevich Radishchev krepostnoylarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli haqidagi tasvirlari bilan rus jamoatchiligini hayratga soldi. Empress Ketrin II bu tasvirni qoralab, Radishchevni Sibirga surgun qilishga majbur qildi[8].

Boshqalar esa avtokrat uchun kamroq haqoratli mavzularni tanladilar. Masalan, Nikolay Karamzin (1766-1826) rus yozuvchilarining she’riyat va nasrdagi

his-tuyg‘ularning kuchayishi va jismoniy bema’nilik kabi xususiyatlarni o‘zlashtirgani, o‘sha paytda ayollarga xos bo‘lgan. Shuningdek, ayollik ishini qo‘llab-quvvatlaganligi bilan mashhur. Rus yozuvchilari Karamzinning erkak yozuvchilarni ayollik bilan yozishga da’vati ma’rifatparvarlik g‘oyalariga, erkalik atributlari hisoblangan aql va nazariyaga mos kelmadi. Shunday qilib, uning asarlari hamma tomonidan yaxshi qabul qilinmadi. Ammo, ular jamiyatning ba’zi sohalarida Buyuk Ketrin davridagi ayol hukmdorga nisbatan o‘sib borayotgan hurmatni yoki hech bo‘lmaganda ikkilanishni aks ettirdi. Bu konsepsiya yozuvda ayol xususiyatlariga beparvolik, bema’nilik va pafos atributlari bilan bog‘liq bo‘lgan mavhum tushuncha sifatida qarash davrini e’lon qildi.

Boshqa tomondan, ba’zi yozuvchilar Ketrin II ni to‘g‘ridan-to‘g‘ri maqtashar edilar. Gavriila Romanovich Derjavin o‘zining she’rlari bilan mashhur, ko‘pincha she’rlarini imperator Ketrin II ga bag‘ishlagan. Ko‘pgina zamondoshlaridan farqli o‘laroq, Derjavin o‘z davlatiga juda sadoqatli edi. U Ketrin II hukumatida turli lavozimlarga, jumladan, imperator kotibi va adliya vaziriga qadar harbiy xizmatda bo‘lgan. Mixail Lomonosov va Aleksandr Sumarokovning ajoyib uslubiga ergashganlardan farqli o‘laroq, Derjavin o‘z sub’ektlarining eng kichik tafsilotlari bilan shug‘ullangan.

Denis Fonvizin, birinchi navbatda, komik asarlar muallifi. Rus zodagonlari mavzusiga tanqidiy nuqtai nazar bilan yondashgan. Fonvizin zodagonlar Buyuk Pyotr hukmronligi davridagi standartlarga rioya qilishlari kerak deb hisoblardi. Biroq bu davrda davlatga sodiqlik sifati taqdirlanadi. Uning asarlarida zodagonlarning ilgari bajargan vazifalari uchun javobgarlikka tortmasdan, ularni taqdirlashning amaldagi tizimi tanqid qilingan. Fonvizin satira va komediyadan foydalangan holda, Buyuk Ketrin hukmronligi davrida keng tarqalgan ierarxal tarafdorlikdan ko‘ra, elitaning shaxsiy xizmatlariga qarab mukofotlanadigan zodagonlar tizimini qo‘llab-quvvatladi[9].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Moscow International Book Fair (Wayback Machine saytida 2012-04-25 sanasida arxivlangan). Academia-rossica.org. Retrieved on 2012-06-17.
2. Rivkin-Fish, Michele R.. Dilemmas of Diversity After the Cold War: Analyses of "Cultural Difference" by U.S. and Russia-Based Scholars. Woodrow Wilson Center, 2010.
3. "When mass illiteracy was finally liquidated in the first half of the twentieth century, the proud self-image of Russians as „the most reading nation in the world“ emerged — where reading meant, and still means for many, the reading of literature". Letopisi: Literature of Old Rus'. Biographical and Bibliographical Dictionary. ed. by Oleg Tvorogov. Moscow: Prosvescheniye („Enlightenment“), 1996. (ruscha: Летописи // Литература Древней Руси. Биобиблиографический словарь / под ред. О.В. Творогова. – М.: Просвещение, 1996.)
4. Terras, pp. 221-223
5. Terras, pp. 474-477
6. Lang, D.M. „Boileau and Sumarokov: The Manifesto of Russian Classicism. “The Modern Language Review, Vol. 43, No. 4, 1948, p. 502
7. Lang, D.M. „Boileau and Sumarokov: The Manifesto of Russian Classicism. “The Modern Language Review, Vol. 43, No. 4, 1948, p. 500
8. Terras, pp. 365-366
9. Offord, Derek (2005). „Denis Fonvizin and the Concept of Nobility: An Eighteenth-century Russian Echo of a Western Debate“. European History Quarterly. 35-jild, № 1. 10-bet. doi:10.1177/0265691405049200.

Research Science and
Innovation House